
ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 15 вересня 2024 р.

Прорецензовано: 20 листопада 2024 р.

Прийнято до друку: 22 листопада 2024 р.

e-mail: derbasv@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2906-0344>

e-mail: n.nikolaieva@knu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6798-2221>

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-23(91)-3-6

Дерба С. М., Ніколаєва Н. С. Опанування невербальної комунікації усного мовлення української мови іноземними студентами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 23(91). С. 3–6.

УДК: 378.3:811.248

Дерба Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Ніколаєва Наталія Сергіївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОПАНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ УСНОГО МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

У статті автори розглядають лінгводидактичні основи опанування невербальної комунікації усного мовлення української мови іноземними студентами. Розмежовують такі поняття: вербальне спілкування, невербальне спілкування, вербальна і невербальна комунікація та ін. У даній праці автори характеризують основні властивості невербальної комунікації при вивченні її іноземними студентами. Це надзвичайно актуально нині, оскільки українська мова набуває популярності з кожним днем. Вербальним спілкуванням ми передаємо лише 20-40% інформації, а решту невербальними засобами. Автори аналізують останні публікації з цієї теми, зокрема праці А. Бушинської, А. Метельської, З. Куньч та ін. Також діляться досвідом викладання дисципліни «Невербальна комунікація: національно-культурна специфіка» іноземним студентам освітньої програми «Українська мова та переклад (для іноземців)» Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Мета дисципліни – оволодіння теоретичними знаннями, базовими поняттями невербального спілкування в процесі міжкультурної комунікації і комунікації між людьми в одній культурній групі, а також вивчення зв'язків експресивної поведінки людини з її індивідуальними особливостями, ознайомлення з різними видами невербального спілкування, розуміння їхнього значення та причин прояву. Дисципліна спрямована на формування знань про невербальну взаємодію між людьми; на ознайомлення з позамовними чинниками, що визначають комунікативну поведінку українця та впливають на спілкування з представниками інших національностей; на навчання іноземців встановлювати візуальний контакт, враховуючи вираз обличчя (міміку), поставу, жести тіла, дистанцію між співрозмовниками, темп та час, дотики тощо. Крім того, автори наводять приклади завдань для опанування невербальної комунікації іноземними студентами.

Ключові слова: вербальне і невербальне спілкування, невербальна комунікація, засоби, навчання, українська мова як іноземна.

Svitlana Derba,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Natalia Nikolayeva,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LEARNING OF NON-VERBAL COMMUNICATION OF SPOKEN SPEECH OF THE UKRAINIAN LANGUAGE BY FOREIGN STUDENTS

The article deals with the linguistic and didactic bases of mastering non-verbal communication in Ukrainian by foreign students. The following concepts are distinguished: verbal communication, non-verbal communication, verbal and non-verbal communication, etc. In this paper, the authors characterize the main properties of non-verbal communication in the process of learning it by foreign students. This is extremely important today, as the Ukrainian language is gaining popularity every day. We transmit only 20-40% of information through verbal communication, and the rest through non-verbal means. The authors analyze the latest publications on this topic, in particular the works of A. Bushynska, A. Metelska, and Z. Kunch. They also share their experience of teaching the discipline "Nonverbal Communication: National and Cultural Specificity" to foreign students of the educational program "Ukrainian Language and Translation (for Foreigners)" at the Educational and Research Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv. The purpose of the discipline is to master theoretical knowledge, basic concepts of non-verbal communication in the process of intercultural communication and communication between people in the same cultural group, as well as to study the relationship of expressive human behavior with its

individual and characteristic features, to consider different types of non-verbal communication, to understand their meaning and reasons for their manifestation. The discipline is aimed at developing knowledge about non-verbal interaction between people; familiarizing with the extra-linguistic factors that determine the communicative behavior of Ukrainians and affect communication with representatives of other nationalities; teaching foreigners to establish visual contact, taking into account facial expressions (facial expressions), posture, body gestures, distance between interlocutors, pace and time, touch, etc. In addition, the authors provide examples of tasks for mastering non-verbal communication by foreign students.

Keywords: verbal and non-verbal communication, means, teaching, Ukrainian as a foreign language.

Вербальне спілкування – усне, словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування. Вербальна комунікація використовує як знакову систему людської мови, так і природну звукову мову, тобто систему фонетичних знаків.

Невербальне, тобто несловесне, спілкування – це мова жестів, рухів тіла, погляду, міміки, пози, за допомогою чого можна правильніше зрозуміти людину, помітити, чи говорить вона правду. Коли ми вперше дивимось на людину, то можемо про неї сказати дуже багато, навіть не починаючи розмови з нею (Куньч, 2018: 417). І. Ковалинська наводить у своїй праці наступне визначення: «Невербальна комунікація – це спілкування за допомогою жестів (мови жестів), міміки, рухів тіла й деяких інших засобів, за виключенням мовних. Невербальна комунікація у різних народів має свої специфічні характеристики» (Ковалинська, 2018: 17).

Психологами доведено, що нині люди в процесі усного мовлення на 60-80% передають інформацію невербальними засобами, а решту за допомогою словесних (або вербальних). Альберт Мерабян ствержує, що лише 7% інформації ми передаємо словесно, 38% голосом, а решту (значно більшу частину) невербально.

Метою розробки є виявлення лінгводидактичних основ викладання невербальної комунікації української мови іноземним студентам-філологам. Завданням даної роботи є опис основних властивостей невербальної комунікації при вивченні її студентами-інокомунікантами. Це актуальне нині, оскільки щороку зростає інтерес до вивчення української мови у світі.

Спілкування за допомогою невербальних засобів відбувається протягом тисячоліть, а теорія невербальної комунікації почала розвиватись у XX столітті. Предметом вивчення стала поведінка людей у будь-яких ситуаціях. Так, у 1970-их роках Джуліус Фаст зробив перший аналіз робіт учених-біхевіористів у галузі невербального спілкування. Багато науковців розглядали питання невербальної комунікації у своїх дослідженнях, наприклад, Г. Задільська, Н. Зражевська, В. Крутецький, Л. Корнева, В. Моросанова та ін.

І. Ковалинська у своїй праці з невербальної комунікації стверджує, що в міжкультурних діалогах людина, яка поводить-ся відповідно до правил, прийнятих її рідною культурою, але не враховує існування невербальних культурних відмінностей, легко може припуститися неприємної чи серйозної помилки. Зустрівши чужий жест, вона може, наприклад, вважати його непристойним, невірно оцінивши поведінку того, хто жестикулює, як демонстрацію поганих манер, прояв владолюства, прагнення до домінації та ін. Неправильна інтепретація носіями однієї культури невербального повідомлення, зробленого представником іншої культури, може призвести до небажаних конфліктів і небезпечних наслідків (Ковалинська, 2018: 24). Саме тому вкрай важливо пояснити іноземним студентам, які опановують українську мову, основи невербальної комунікації нашої нації, бажано порівнюючи з їхніми національними особливостями.

А. Бушинська у статті «Аналіз невербальної поведінки українських політиків» акцентує увагу на тому, що невербальна комунікація включає різні компоненти, пов'язані з мовою тіла. Але головними серед них є паралінгвістичні компоненти (це голосова поведінка людини) та кінесичні компоненти (жести, вираз обличчя, погляд, посмішка тощо). І в процесі мовлення ці компоненти поєднуються й вибудовують те, що вона називає «невербальним профілем дискурсу», який може мати різну кількість, інтенсивність, конфігурацію невербальних складників. Невербальні елементи є показовими для аналізу ширості політичних лідерів, їх мотивів та прихованих намірів (Бушинська, 2024: 1).

Також варто згадати роботу А. Метельської «Роль невербальних комунікацій у формуванні іміджу політичного літера». Вона пропонує класифікувати всі засоби невербальної комунікації:

1. Візуальні (кінетичні): «гра рукою» (руки руками), голова, ноги, хода; вираз обличчя, очі, постава, зорові контакти; просторово-часова організація спілкування, наприклад, особистий простір та ін.

2. Акустичні: паралінгвістичні (якість голосу, діапазон голосу, крок): гучність, тон, ритм, звук; екстралінгвістичні: мовленнєві паузи, сміх, крик, кашель, тріск, зітхання.

3. Тактильні: дотик, рукостискання, обійми, поцілунок.

4. Інші фактори: приємний і неприємний запах навколишнього середовища, природний і штучний запах людини (Метельська, 2022: 215).

3. Куньч наводить іншу класифікацію невербальних засобів спілкування:

– оптичні засоби спілкування: хода, статура, одяг, зачіска, косметика;

– кінесичні: жести, міміка, контакт очей;

– акустичні: темп мовлення, тембр голосу, висота голосу, сила голосу, паузи, інтонація;

– тактильні: дотик, потиск руки, поцілунок;

– просторово-часові: відстань між співрозмовниками, тривалість контакту, ступінь пунктуальності в часі;

– альфакторні: запах тіла, запах косметики (Куньч, 2018: 420).

На кафедрі української філології для іноземних громадян Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка діє освітня програма «Українська мова та переклад (для іноземців)», у межах якої іноземні студенти опановують дисципліну «Невербальна комунікація: національно-культурна специфіка» в сьомому семестрі, об'ємом у 4 кредити (22 лекційні години і 22 практичні години, 74 години самостійної роботи). Мета дисципліни – оволодіння теоретичними знаннями, базовими поняттями невербального спілкування в процесі міжкультурної комунікації і комунікації між людьми в одній культурній групі, а також вивчення зв'язків експресивної поведінки людини з її індивідуальними особливостями, аналіз різних видів невербального спілкування, розуміння їхнього значення та причин прояву. Дисципліна спрямована на формування знань про невербальну взаємодію між людьми; на ознайомлення з позамовними

чинниками, що визначають комунікативну поведінку українця та впливають на спілкування з представниками інших національностей; на навчання іноземців встановлювати візуальний контакт, враховуючи вираз обличчя (міміку), поставу, жести тіла (кінесіку), дистанцію між співрозмовниками (проксемику), темп та час (хронеміку), дотики (гаптику) тощо.

Невербальні сигнали можуть бути вродженими або набутими. Ми маємо пам'ятати, що саме невербальна інформація (жести, міміка, пози та ін.) є підсвідомою і несе правдивішу інформацію. Нині можна говорити, що деякі політики, бізнесмени навчаються основам правильного використання невербальних засобів перед важливими публічними виступами. Розрізняють дві важливі функції невербального спілкування: функція доповнення мови, тобто невербальні засоби доповнюють словесну (мовну) комунікацію, несуть додаткову інформацію під час спілкування; функція заміни мови, тобто інколи невербальне спілкування замінює вербальне спілкування, а особливо тоді, коли немає можливості застосувати мовні засоби. Під час спілкування невербальні сигнали не лише передають інформацію співрозмовникові, вони також і впливають на слухачів та на самого мовця (Куньч, 2018: 420).

Іноземні студенти, які нині вивчають українську мову, обов'язково мають ознайомитися з головними рисами українського менталітету, українською культурою. Так, вони усвідомлюють світогляд українців та підхід до життя і людей. Ми розуміємо, що це опосередкований (непрямий) контакт з іноземною культурою. Викладач має пояснити студентам структуру комунікативної ситуації, спільні і відмінні риси вербальної і невербальної комунікації, принципи кодування одиниць невербальної комунікації (словники невербальної поведінки) і механізми декодування невербальних повідомлень, механізми та умови ефективного переконання.

Під час вивчення цієї дисципліни викладач пропонує два змістовні модулі. До першого входять такі теми:

1. Структура комунікативного процесу. Вербальна і невербальна комунікація.
2. Комунікативні бар'єри та шляхи їх подолання.
3. Механізми та умови ефективного переконання.
4. Правила успішного спілкування та мистецтво компліменту.
5. Роль професійних, національних та етнічних стереотипів у розумінні інших людей.
6. Мова тіла і поз.

А до другого модуля:

1. Міжособистісна та масова комунікація.
2. Залежність невербальної комунікації від типу культури (за класифікацією Р. Льюїса).
3. Репрезентативні системи. Слухові, зорові, кінестетичні, нюхові та ін. предикати.
4. Зворотний зв'язок у міжособистісному спілкуванні.
5. Бар'єри взаєморозуміння: естетичні, інтелектуальні, мотиваційні, моральні. Подолання бар'єрів взаєморозуміння.
6. Психологічні основи впливу засобів масової комунікації.
7. Особливості комунікації в електронних мережах.

При трактуванні невербальних засобів усного мовлення варто звернути увагу студентів на національні традиції співрозмовників, тому що вони можуть мати різне значення. Наприклад, вгору піднятий палець для представників США або Європи є символом позитивного результату, а для жителів Японії – це число п'ять. Або хитання головою зверху вниз – символ згоди для європейців, а для турків – незгоди.

На практичних заняттях ми використовуємо багато різних завдань і наочних матеріалів. Наприклад, надзвичайне зацікавлення викликає фотографія двох кандидатів у президенти Америки (Річарда Ніксона та Джона Кеннеді), а також те, що викладач пояснює ситуацію, яка виникла після цих дебатів. Слухачі, які сприймали ці дебати на слух, обрали для себе Р. Ніксона, оскільки його слова лунали переконливіше, а ті, хто дивилися дебати по телевізору, орієнтувались на засоби невербальної комунікації та відповідно обрали для себе геть іншого кандидата, оскільки він передавав своїми рухами та позою впевненість і рішучість. Тому іноземні студенти із зацікавленням аналізують невербальну комунікацію двох політиків.

Також ще один приклад, який студентів з Китаю неймовірно дивує, це звичка українців пити тихенько холодний чорний чай, оскільки у їхній традиції прийнято вживати зелений, жовтий чай або улун, і лише гарячим, причому голосно втягуючи повітря, щоб не обпектися кип'ятком.

Спочатку варто організувати роботу за допомогою ідентифікаційних завдань, наприклад, попросити співвіднести діалог із запропонованими фотографіями окремих людей (слухачі мають правильно визначити емоції та міміку людей) або з певною ситуацією (якщо на фото є кілька людей). А потім ускладнювати завдання, запропонувавши їм самостійно визначити ситуацію, емоції, невербальні засоби та скласти опис (або діалог). Як правило, студенти з великим задоволенням працюють на матеріалі запропонованих фотоматеріалів.

Доречно на практичному занятті запропонувати студентам ознайомитися з правилами ведення успішного публічного виступу (як вербальними, так і невербальними) та запропонувати їм підготувати невеликий виступ (до 3-4 хвилин). Звісно, рівень виконання цього завдання залежить від студентів як представників різних культур і націй. Наприклад, для студентів з поліактивної групи культур це завдання надзвичайно дієве, а ось іноземцям з Китаю складно виголошувати промови, але оскільки ця дисципліна вивчається на четвертому курсі, то вони роблять це вдало. Вони користуються формами і правилами успішного усного мовлення і легко вступають у контакт зі співрозмовниками, чим справляють позитивне значення.

У результаті вивчення невербальної комунікації усного мовлення української мови іноземні студенти мають визначити основні типи факторів, що впливають на комунікативний процес, особливості та роль вербальних та невербальних засобів у процесі організації усної комунікації українською мовою, аналізувати специфіку комунікації партнера, а також структуру комунікативного акту.

Література:

1. Біла І. Види невербальних засобів спілкування. *Перспективи та інновації науки*. №14 (32). 2023. С. 600-612.
2. Бушинська А. С. Аналіз невербальної поведінки українських політиків. Дата звернення: 18.10.2024. Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/download/4430/3589>

3. Голубєва К.О., Первенко Г.О., Чернишова Л.І. *Невербальні засоби українського комунікативного етикету*. 2015. Режим доступу: https://lib.nadpsu.edu.ua/eldocs/BooksShow7/vdnaba_2015_4_15.pdf
4. Дерба С. Особливості української термінології дипломатичних перемовин. *Світові виміри освітніх тенденцій : збірник наукових праць*. Київ, 2023. Вип. 16. С. 85-95. Режим доступу : <http://imco.nau.edu.ua/>
5. Ковалінська І.В. *Невербальна комунікація*. Київ, 2014. 289 с. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4631/1/I_Kovalynska_NC_GI.pdf
6. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. *Риторика: підручник*. Львів, 2018. 496 с.
7. Метельська А. В. Роль невербальних комунікацій у формуванні іміджу політичного лідера. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. С. 215-218. Режим доступу: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/37_2022/35.pdf
8. Якимчук М.Ю., Багатко А.С. Роль невербальної комунікації у професійній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. №5 (34). 2020. С. 31-35.

References::

1. Bila I. Vidy neverbal'nykh zasobiv spidkuvannya. Perspektivy ta innovatsiyi nauky. [Types of non-verbal means of teasing. Perspectives and innovations of science] №14 (32). 2023. S. 600-612.
2. Bushyn'ska A. S. Analiz neverbal'noyi povedinky ukraiyins'kykh politykiv. [Analysis of non-verbal behavior of Ukrainian politicians]. Data zvernennya: 18.10.2024. Rezhym dostupu: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/download/4430/3589>
3. Holubyeva K.O., Pervenko H.O., Chernyshova L.I. Neverbal'ni zasoby ukraiyins'koho komunikatyvnoho etyketu. [Non-verbal means of Ukrainian communicative etiquette] 2015. Rezhym dostupu: https://lib.nadpsu.edu.ua/eldocs/BooksShow7/vdnaba_2015_4_15.pdf
4. Derba S. Osoblyvosti ukraiyins'koyi terminolohiyi dyplomatychnykh peremovyn. Svitovi vymiry osvitykh tendentsiy : zbirnyk naukovykh prats'. [Peculiarities of the Ukrainian terminology of diplomatic negotiations. Global dimensions of educational trends: a collection of scientific works] Kyiv, 2023. Vyp. 16. S. 85-95. Rezhym dostupu : <http://imco.nau.edu.ua/>
5. Kovalyn'ska I.V. Neverbal'na komunikatsiya. [Non-verbal communication]. Kyiv, 2014. 289 s. Rezhym dostupu: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4631/1/I_Kovalynska_NC_GI.pdf
6. Kun'ch Z., Horodylovs'ka H., Shmilyk I. Rytoryka: pidruchnyk. [Rhetoric: a textbook]. L'viv, 2018. 496 s.
7. Metel's'ka A. V. Rol' neverbal'nykh komunikatsiy u formuvanni imidzhu politychnoho lidera. Aktual'ni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi. [The role of non-verbal communication in shaping the image of a political leader. Actual problems of philosophy and sociology]. 2022. S. 215-218. Rezhym dostupu: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/37_2022/35.pdf
8. Yakymchuk M.Yu., Bahatko A.S. Rol' neverbal'noyi komunikatsiyi u profesiyinyy diyal'nosti. Prykarpats'kyi yurydychnyy visnyk. [The role of non-verbal communication in professional activity. Carpathian Legal Gazette]. №5 (34). 2020. S. 31-35.